

УДК 340.15

ОРГАНИ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСИ

Чепкаленко Д.О., здобувач

кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Представлена стаття актуалізує проблему зародження та розвитку правового регулювання виконання судових рішень за часів Київської Русі шляхом дослідження питань зародження та розвитку правового регулювання виконання судових рішень на основі вивчення стародавніх юридичних документів. У статті окреслено коло осіб, наділених повноваженнями щодо виконання судових рішень, а також надана характеристика зазначених повноважень.

Ключові слова: виконання судових рішень, суд, Київська Русь, «Руська правда», правіж, стягнення.

Представленная статья актуализирует проблему зарождения и развития правового регулирования судебных решений во времена Киевской Руси путем исследования вопросов зарождения и развития правового регулирования исполнения судебных решений на основе изучения древних юридических документов. В статье определен круг лиц, наделенный полномочиями по исполнению судебных решений, а также дана характеристика указанных полномочий.

Ключевые слова: выполнение судебных решений, суд, Киевская Русь, «Русская правда», правиж, взыскания.

Chepkalenko D.O. THE BODIES OF ENFORCEMENT OF COURT DECISIONS IN TIMES OF KIEVAN RUS

Updated the article presented the problem of the origin and development of the legal regulation of the enforcement of court decision in times of Kievan Rus, by the study of questions of the origin and development of the legal regulation of the enforcement of court decisions on the basic of the study of ancient legal documents. The article outlines the range of persons endowed with powers concerning the enforcement of court decisions, and also given the characteristics of these powers.

Key words: execution of court decision, court, Kievan Rus, Ruska Pravda, praviz.

Постановка проблеми. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до ЄС, що, у свою чергу, є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики [1].

Проте кожна держава має власні особливості розвитку, тому, крім використання досвіду передових країн світу та імплементації демократичних цінностей, що втілені в нормативно-правових актах Європейського Союзу, варто звернутись до власного досвіду.

Ступінь розробленості проблеми. Дослідження розвитку інституту виконання судових рішень в Україні крізь призму історико-правової науки дає підстави стверджувати, що зазначений інститут в нашій державі має багатогатітну історію.

Питання зародження та розвитку виконавчого провадження становили інтерес ще для представників наукової спільноти Російської імперії. Так, С. Юшков, М. Дювернуа, Є. Васюковський, К. Малишев, К. Победоносцев, К. Кавелін, М. Євреїнов, І. Тарасов та інші досліджували питання діяльності органів виконання судових рішень безпосередньо або ж питання, пов'язані з характеристикою виконавчого провадження як стадії цивільного процесу. За часів радянського періоду зазначені питання стали предметом досліджень таких науковців, як Р. Валєєва, П. Пастухов, В. Заворотько, деякі автори лише торкалися цих питань у своїх роботах, наприклад, І. Мартисевич, М. Тихомиров тощо. Сучасні вчені – представники вітчизняної історико-правової науки (Б. Деревянко, П. Макушев,

К. Каращук, В. Ткачук) і російської (В. Голубєв, О. Смикалін, С. Самохвалов, Г. Вайнштейн, В. Захаров) – активно ведуть наукові пошуки в зазначеній сфері.

Мета статті полягає в дослідженні питань зародження та розвитку правового регулювання виконання судових рішень на основі ретельного вивчення нормативно-правової бази часів Київської Русі та спеціальної юридичної літератури з обраної теми. З метою досягнення поставленої мети сформульовано такі задачі: проаналізувати витоки інституту виконання судових рішень; визначити коло осіб, які були наділені повноваженнями щодо виконання судових рішень, та охарактеризувати зазначені повноваження.

Варто звернути увагу, що у вітчизняній історико-правовій літературі немає одностайної думки щодо питання про те, коли виник інститут виконання судових рішень. Деякі науковці відносять початок першого періоду розвитку зазначеного інституту до X ст., незважаючи на те, що в цей час судових органів як окремих елементів механізму держави ще не існувало [2, с. 13]. Вони стверджують, що органи державної влади виконували судові функції, а допомагали їм у цьому допоміжні посадові особи [3, с. 142–144].

На думку інших науковців, появу функції виконання судових рішень слід пов'язувати з першими згадуваннями слова «суд» [2, с. 13] у Статуті князя Володимира Святославовича «Про десятини, суди і людей церковних» [4], який відносять до перших років XI ст. [5]. Давнішого джерела, яке б містило згадку про суди, ніж зазначений Статут, до-

тепер не виявлено, що дає змогу пов'язувати саме з ним відділення суду від князівської влади, появу на території Київської Русі суду як установи правосуддя та відраховувати його історію з перших років XI ст. Становлення судових органів сприяло появі спеціальних посадових осіб, основним обов'язком яких було приведення у виконання судових вироків та рішень [2, с. 13–14].

Виклад основного матеріалу. Джерелом права періоду Київської Русі було звичаєве право. Але поступово водночас розвивалось законодавство, встановлене князями. Найважливіша пам'ятка права Київської Русі – «Руська правда» – не робила відмінності між кримінальними та цивільними правопорушеннями. Крім норм матеріального права, вона містила й норми процесуального характеру, зокрема засоби виконання рішень.

У Київській Русі майже до XIII ст., піддаючись деяким обмеженням та змінам, існувало так зване «самоздійснення права», що трактувалось як самозахист, самодопомога, саморозправа та характеризувалось провадженням власними силами кредитора без будь-якого попереднього розгляду й підтвердження обґрунтованості самої претензії. Такі заходи підтримувалися тогочасною владою, що набувала професіоналізації [6, с. 429]. Це підтверджується окремими історичними пам'ятками правової культури, зокрема в «Договорі між греками і Руссю» 912 р. зазначалось: «А якщо віддається в руки крадій, нехай буде він узятий тим же, у кого буде украдено, і зв'язаний буде, і віддасть те, що посмів украсти, однак віддасть потрібно» [7, с. 20].

Поступово «самоздійснення права» переходило до добровільного підпорядкування сторін рішенням суду старійшин. Виконання рішення суду старійшин здійснювалось не стільки через рішення суддів, скільки через особливу угоду сторін, і вже тому не могло йтися про невиконання винесеного рішення. Наявність предмету спору або особи на суді виключала необхідність відкладання виконання рішення. Такий порядок провадження стягнень для того часу можна вважати цілком нормальним. Громади були невеликі, суперечки вирішувалися привселюдно. У процесі розгляду суперечок для присутніх ставало очевидним, на чиєму боці правда. Порушник права не наслідювався опиратися виконанню рішення, інакше проти нього могла б виступити вся громада [8, с. 27–29]. Не задовольняючи справедливих вимог позивача, кривдник піддавався помсті скривдженого та його сім'ї, проти якої громада не давала захисту [9, с. 148].

Деякі науковці історичну змінність процесуальних засобів цивільного стягнення пояснюють «ускладненням народного життя», «розвитком культури, пом'якшенням прав тощо» [10, с. 476]. На думку інших, способи виконання судових рішень, як і вся система виконавчого провадження, розвиваються і змінюються відповідно до діючого матеріального права, норм і принципів процесуального законодавства, які відображають економічний лад суспільства, що підтверджується історією

розвитку заходів цивільних стягнень на Русі [11, с. 18].

Правове регулювання процесів, пов'язаних із виникненням і розвитком функції виконання судових рішень, у XI – першій половині XIX ст. здійснювалось низкою нормативно-правових актів. Першим із них є «Руська правда» [12], що стала найвизначнішим збірником давньоруського права. Цей акт середньовічного законодавства містив інститути, що передбачали захист не лише приватних, але й публічних інтересів [13, с. 194]. «Руська правда» була укладена у XI – XII ст. і базувалася на нормах тогочасного звичаєвого права. Ця культурна пам'ятка дійшла до нас у трьох редакціях: «Коротка правда», «Поширена правда» та «Скорочена правда». Кожна з редакцій відображає не тільки певний період української історії, але й панівні принципи здійснення правосуддя.

Так, у той період невиконання зобов'язання, зокрема неповернення позичених грошей, так само, як і майна, розглядалось як злочин проти особистості кредитора і передбачало призначення покарання. Кредитор міг здійснити повну владу над особою боржника і його свободою. Основною формою здійснення прав над боржником було фізичне насильство, в якому поєднувалось і здійснення права, і помста, в чому деякі науковці вбачають повне злиття особистого права з речовим [9, с. 148].

Сплата боргу шляхом відробітку була одним із найдавніших способів задоволення претензій кредитора в усіх народів. Найгрубішим видом цього засобу стягнення було холопство. Відповідно до ст.ст. 68–69 «Руської правди», особи, які були неспроможні виплатити борги, могли бути продані, незалежно від суми боргу. У результаті такого продажу зазначені особи потрапляли до холопства (ст.ст. 51, 102 Троїцького списку). Однак, згідно зі ст. 68 «Руської правди» звільнялися від продажу купці, якщо причиною неспроможності були нещасні випадки: за таких умов для сплати боргу їм надавалася розстрочка [14, с. 128].

Крім звернення до холопства за борги, існували й інші засоби забезпечення виконання зобов'язань, як наприклад, правіж, який примушував боржника сплатити борг, хоча й не був засобом погашення останнього. Дослідник К. Євреїнов писав, що правіж – це дикий звичай «вибивання» боргів гнучкими різками або батогами [15, с. 4]. Правіж здійснювався таким чином: боржника ставили перед будівлею суду – наказом – та били його по литках ніг батогами або прутами. Сила ударів залежала від того, скільки боржник міг заплатити особі, яка здійснює правіж. Очевидно, що для одних правіж не становив жодної муки, інші ж могли бути понівечені [9, с. 148]. Поняття «правіж» випливає зі змісту ст. 135 «Руської правди», де йдеться про чоловіка, якого «б'ють батогами біля колокольниці» [16]. В історико-правових наукових колах питання про те, коли почав застосовуватися правіж на Русі, є спірним. Так, існує думка, відповідно до якої, правіж запозичений від татар і є одним із сумних спадків татарського ярма

[17, с. 74]. Деякі науковці вважають, що застосування правіжу як засобу стягнення почалося в Русі з часів Судебника Івана III наприкінці XV ст. [18, с. 159; 19, с. 576]; інші автори відносять появу правіжу до періоду прийняття Уложення 1649 р. [20, с. 109].

Варто зазначити, що існують різні наукові погляди щодо того, на кому лежав обов'язок виконувати судовий вирок, тобто піддавати винного покаранню, збирати пені, отримувати судові мита, стягувати приватну винагороду і які засоби можна було вживати в разі опору з боку засудженого. Так, деякі науковці вважають, що на все це немає достатніх вказівок у тексті «Руської правди» [21, с. 234]. Представники іншої думки стверджують, що ранньофеодальний суд вже припускав допоміжних службовців, які забезпечували та сприяли судовому процесу [2, с. 14]. Це положення знаходить своє підтвердження вже у першій статті Короткої правди, де поряд із дружинниками згадуються ябедники, або обетники – княжі судді, або, можливо, особи, які підтримували звинувачення та мали функції судового слідчого і виконавця. Визначальним внеском цієї редакції був перехід від інституту кровної помсти до грошових стягнень та введення інституту державних представників – ябедників. «Руська правда» свідчить про поступовий рух у напрямі до феодального права, зокрема було введено захист судових виконавців – ябедників та інших князівських дружинників як представників сторони стягувача від посягання на їхнє життя під час виконання рішень суду чи князя [22].

Із подальшим історичним і правовим розвитком Київської Русі та виданням однієї з частин «Поширеної правди» під назвою «Суд Ярославів Володимирець. Правда руськая» права судових виконавців отримали мечники – княжі слуги, озброєні мечем, які раніше здійснювали стягнення данини та князівських штрафів.

Головним судовим органом, за «Руською правдою», був князь. Серед цивільних справ, рішення щодо яких приймав князь, ст. 108 «Руської правди» згадує про суперечку братів із питань розділу спадщини. Щодо органів, які здійснювали виконання рішення суду, зміст статей «Руської правди» не містить відповідних положень. Проте зрозуміло, що, ухваливши рішення, сам князь особисто не їздив ділити спадщину між спадкоємцями, а посилав дитячого або інших слуг. Такий висновок витікає зі змісту ст.ст. 118–125 «Руської правди», де згадуються мечники, дитячі, вірники, які збирали з населення віри й продажі, а також їхні помічники (отроки, метільники), які стягували судові мита [14, с. 135]. Безумовно, ці слуги не були органами виконання рішень, а лише допомагали стягувачу за певну плату здійснити їхнє виконання [9, с. 148].

Необхідно звернути увагу, що за часів дії «Руської правди» стягувач найчастіше сам і здійснював стягнення. Позивач сам притягував до суду відповідача, а виконання рішення здійснювала та сторона, на користь якої було винесено рішення, тобто кредитор сам забирал спірну річ, сам виїжджав на присуджену

землю, сам вів боржника «на торг». Так, ст. 34 «Руської правди» вказує: «Якщо у кого пропаде челядин, кінь, зброя або одяг і господар зробить оголошення (закличе) на торгу про пропажу і потім після закінчення трьох днів впізнає річ в своєму «мирі», то бере її, а власник платить 3 гривні штрафу» [14, с. 124].

Ябедники й мечники здійснювали стягнення на користь держави, тобто князя. Згодом Поширена редакція «Руської Правди», джерелом якої стали Коротка Правда і Устав Володимира Мономаха (про стягнення процентів і про закупи), ввела новий тип виконавця – «тивун бояреск», окрім ябедника і мечника, а також завершила зміну статусу судового виконавця від військового до державного посадовця [23, с. 53].

Поряд з ябедником і мечником згадуються також метельники, рядовичі, дитячі та отроки, яким, крім здійснення стягнень та збору судових мит, доводилося забезпечувати яку до суду позивачів та відповідачів, викликати свідків, забезпечувати безпеку суддів та охороняти громадський порядок у процесі розгляду справ [12]. Крім зазначених представників князівської адміністрації, збором кримінальних штрафів за вбивство займалися вірники. Судове рішення було остаточним і виконувалося відразу після оголошення.

Скорочена редакція «Руської правди» містила норми, відповідно до яких стягувач мав право претендувати на рухоме і нерухоме майно боржника і навіть на саму особу боржника [24, с. 34]. Так, зазначається, що до боржника могла бути застосована навіть смертна кара, якщо стягувач проти цього не заперече. Проте більшість боржників каралися ув'язненням [25]. У «Руській правді» домінування штрафних санкцій над смертною карою, тілесними ушкодженнями та продажем у рабство було беззаперечним – майже 85% [26, с. 26]. Із розвитком суспільного виробництва більшого значення набуває майнова, а не особиста відповідальність боржника. Хоча співвідношення між особистою і майновою відповідальністю боржника по-різному визначалось правовими джерелами [11, с. 18].

Із настанням періоду феодальної роздробленості норми «Руської правди» були доповнені численними положеннями міжкнязівських угод та торгових договорів слов'янських міст з іноземними купцями. Положення цих договорів, у зв'язку з реалізацією функції виконання судових рішень, вперше містять згадки про приставів [2, с. 15]. Так, у проекті договірної грамоти Новгород з Любеком і Готським берегом про торгівлю і суд, який датується 1269 р., можна прочитати: «А заборгує новгородець на Готському березі, то в льох його не садити; також не робити цього і в Новгороді з німцем або готом, ні бірича до них не посилати, ні за одяг їх не хватати, а кожну сторону вимагає пристав тисяцького» [27, с. 60]. Такої самої думки дотримуються й інші дослідники, які стверджують, що термін «пристав» зустрічається вже в берестяних грамотах XII ст. [28], або вказують на договір Великого Новгорода з великим князем Ярославом Ярославичем 1270 р. [29, с. 14–15; 30, с. 4].

Водночас зі зміцненням державної влади посилювалося й значення її представників у процесі провадження стягнень [9, с. 149]. Першими органами виконання рішень судів на Русі були пристави, які, крім того, що були помічниками стягувачів, одночасно захищали інтереси відповідача. Так, про приставів згадується в договорі Великого Новгороду з великим князем Ярославом Ярославовичем 1270 р. [35, с. 140]. Пристави (інакше їх називали «праведники», «тижневики», «вірники», «дитячі») були посадовими особами, які призначалися на службу князем. В їх обов'язок входило затримання боржників на вимогу стягувачів, забезпечення явки викликаних до суду осіб, а також виконання судових рішень (ст.ст. 25, 64–67, 76, 98 Псковської і ст.ст. 25, 29, 34 Новгородських судних грамот). Проте й за цими пам'ятками права сам позивач все ще залишався головним діячем у процесі провадження стягнень (ст.ст. 12, 34 Новгородської й ст.ст. 78, 84, 98 Псковської судних грамот).

Однак не всі науковці погоджуються з такою датою першої згадки про приставів в юридичних документах Київської Русі. Деякі з них висловлюють думку, що термін «пристав» зустрічається в джерелах не раніше XIV ст. [31, с. 127]. Низка авторів появу приставів відносить тільки до XV ст. [32, с. 2]. Проте аналіз джерел свідчить, що, починаючи з XII ст., пристави згадувалися вже в багатьох документах [2, с. 15–17].

У той період пристав являв собою посадову особу, яка була закріплена за судово-адміністративними органами. Функції приставів були досить розгалуженими, головною з яких був виклик позивача та відповідача до суду. Виконання судових рішень посідало друге місце серед функцій пристава. Наприклад, ст. 13 Двинської статутної грамоти передбачала, що у разі неправильного стягнення «продажу» намісником, на пристава великого князя покладалася обов'язок «доправити», тобто здійснити стягнення, або інші заходи, пов'язані з виправленням судової помилки [33]. Крім цього, пристави реалізовували різні постанови адміністративного характеру, а також використовувалися як стражники, що охороняли ув'язнених [2, с. 17].

Продовжуючи аналіз історичних прикладів та правових пам'яток давнини, можна приєднатися до наукової думки тих авторів, які вважають, що виконавча служба була більш розвиненою у тих землях, де відбулася концентрація населення, ефективно функціонувала економіка, культура, право, а цивільно-правові спори вимагали професійного виконання [6, с. 430].

Після розпаду Київської Русі почали виникати такі нові центри економічного та політичного життя, як Великий Новгород, Псков тощо. Спочатку основним джерелом права в період становлення Новгороду та Пскова була «Руська правда» і договірні грамоти Великого Новгороду з князями. З часом стали складатися свої правові звичаї, які в XV ст. знайшли своє закріплення у Новгородській та Псковській судних грамотах. Із розвитком ремесла й торгівлі, а також відповідно до того, як у суспільстві накопичувалися майнові цінності

та розвивався цивільний обіг, особиста відповідальність боржника почала відходити на другий план, поступившись місцем майнової відповідальності. Особиста гарантія, яка полягала у праці боржника, з огляду на її низьку ціну, виявилася на той період недостатньою для розвитку кредиту. Звернення стягнення на особу боржника стала застосовуватися лише за умови, що звернення стягнення на його майно неможливе. Проте і в цей період значний борг за відсутності майна міг призвести до закабалення особистості боржника на довгі роки [9, с. 149].

У Новгородській судній грамоті, яка дійшла до нас у редакції 1471 р., вперше був детально регламентований порядок виконавчого провадження, що є важливою відмінною рисою Новгородської судної грамоти порівняно з відомими пам'ятками права. Так, ст. 34 передбачала певний порядок виконання судових рішень: «Якщо протягом одного місяця боржник не домовиться зі стягувачем про порядок виконання ним рішення суду, то стягувачу надавалося право запросити з віча пристава, арештувати боржника в місті або в селі, а якщо боржник буде ховатися від пристава, стратити його всім Великим Новгородом» [34]. Норми цієї статті дають змогу дійти висновку, що вже тоді за судовими рішеннями стояла примусова сила держави.

За часів Новгородської і Псковської судних грамот засобом стягнення було негайне відбирання особистого майна в боржника, одразу ж після його впізнання. Виконання рішень за позовами щодо рухомого майна здійснювалося відразу ж після винесення рішення судом, оскільки спірна річ під час процесу перебувала в суді (ст.ст. 17, 18, 20, 28, 29, 41 Псковської судної грамоти). Стягнення зверталися також і на нерухоме майно боржника. Неспроможних боржників саджали в боргові в'язниці (ст. 93 Псковської грамоти).

Судові рішення були двох різновидів. Якщо справа розглядалася заочно, за відсутності відповідача, то після винесення рішення видавалася стягувачу «безсудна грамота», а в разі розгляду справи в змагальному порядку та винесення рішення в суді стягувачу видавалася «права грамота» або «судниця» (ст.ст. 12, 82 Псковської та ст. 12 Новгородської судних грамот), що були письмовими актами, які закріплювали право позивача та приводилися у виконання самим стягувачем або приставом.

І. Мартисевич, досліджуючи Псковську судну грамоту, дав таке визначення приставу – «агент суду, що виконував функції судового виконавця» [25, с. 198–199]. Дійсно, аналіз положення Псковської судної грамоти вказує на те, що на приставів було здебільшого покладено обов'язок виконання судових рішень. У той самий час пристави виконували й інші функції, пов'язані із забезпеченням діяльності суду – доставляли осіб на судові засідання, а також брали участь у проведенні окремих слідчих дій. Іноді діяльність приставів зводилася до здійснення контролю за виконавчими діями стягувача [2, с. 18].

Положення Новгородської та Псковської судних грамот вказують на те, що функції ви-

конання судових рішень часто покладалися на одну зі сторін (позивача), а пристави – були посадовими особами, які виконували різні доручення суду і надавали допомогу позивачу у виконанні судового рішення [2, с. 19].

Варто зазначити, що з метою виконання судових рішень у Київській Русі, а після її розпаду – в окремих князівствах, Литовській державі, Речі Посполитій, у межах кордонів сучасної України діяли особливі суди для торговельного стану [13, с. 194]. Їхня діяльність закріплювалася Статутною грамотою Новгородського князя Всеволода Мстиславича, даною у 1135 р. Церкві святого Іоанна Предтечі на Опоках; Статутною белозерською грамотою 1488 р.; Статутною грамотою князя Олександра, даною Смоленській землі у 1505 р.

Висновки. У зв'язку з вищевикладеним було б доцільно приєднатися до сформульованої в наукових колах думки, відповідно до якої інститут приставів у цей період був допоміжним органом у виконанні судових рішень, а форми примусового виконання судових рішень тільки зароджувалися [36, с. 24].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.
2. Голубев В. Институт судебных исполнителей в России: историко-правовое исследование: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теория та история держави і права; історія політичних і правових учень» / В. Голубев. – Владимир, 2008. – 186 с.
3. Юшков С. История государства и права России (XI – XIX вв.) / С. Юшков. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2003. – 736 с.
4. Устав князя Владимира Святославовича «О десятинах, судах и людях церковных» // Российское законодательство X – XX вв.: в 9 т. – М., 1984. – Т. 1. Законодательство Древней Руси. – С. 137–151.
5. Смыкалин А. Откуда пошел русский суд (От устава князя Владимира до Полного собрания законов Российской империи) / А. Смыкалин // Российская юстиция. – 2003. – № 1. – С. 6–9.
6. Макушев П. Адміністративно-правова діяльність державної виконавчої служби: історико-правовий аспект / П. Макушев // Актуальні проблеми політики. – 2014. – Вип. 51. – С. 428–440.
7. Історія держави і права України : хрестоматія [для студ. юрид. вузів та фак.-в] / за ред. О. Шевченка; [Уклад.: В. Самохвалов та ін.]. – К.: Вентурі, 1996. – 224 с.
8. Дювернуа Н. Источники права и суд в древней России. Опыты по истории русского гражданского права / Н. Дювернуа. – М.: Университетская типография, 1869. – 415 с.
9. Валеева Р. Гражданские взыскания в русском дореформенном процессе / Р. Валеева // Правоведение. – 1961. – № 1. – С. 148–152.
10. Васильковский Е. Учебник гражданского процесса [Текст] / Е. Васильковский. – М.: Изд-е бр. Башмаковых, 1914. – 572 с.
11. Пастухов П., Заворотко В. Виконання судових рішень в Українській РСР (історико-правовий нарис) / П. Пастухов, В. Заворотко; Київський державний університет. – К.: Видавництво об'єднання «Вища школа», 1973. – 215 с.
12. Русская Правда // Российское законодательство X – XX вв.: в 9 т. – Т. 1. Законодательство Древней Руси. – М., 1984. – С. 27–80.
13. Деревянко Б. Періодизація правового регулювання виконання рішень господарських та інших судів / Б. Деревянко // Університетські наукові записки. – 2014. – № 2. – С. 192–198.
14. Памятники русского права. Вып. 1. Памятники права Киевского государства: X – XII вв. / под ред. С. Юшкова; сост. А. Зимин. – М.: Госюриздат, 1952. – 287 с.
15. Евреинов Н. История телесных наказаний в России. Том 1. [Единственный] / Н. Евреинов // Спб., издание В. Ильинчика, 1913. – 215 с.
16. Правда Русская: Т. 1: Тексты / Под ред. Б. Грекова. – Москва, 1939.
17. Тарасов И. Личное задержание как полицейская мера безопасности: Ч. 2: Полицейский арест в России. Отд. 1. Периоды докняжеский, княжеский и царский. – 1877; Отд. 2. Период императорский. – 1886. – Ч. 1–2. – 864 с.
18. Курс гражданского судопроизводства. Т. 2 / Мальшев К., доц. С.-Петербур. ун-та. – С.-Пб.: Тип. М. Стасюлевича, 1875. – 364 с.
19. Курс гражданского права. Соч. К. Победоносцева, почетного члена университетов Московского, С.-Петербургского и Казанского. Изд. 3-е, с переменаами и дополнениями. СПб., 1883–1889. / Ч. 1: Вотчинные права. СПб.: типография Министерства путей сообщения, 1883, VIII, XIV. – 761 с.
20. Основные начала русского судопроизводства и гражданского судопроизводства в период времени от Уложения до Учреждения о губерниях / К. Кавелин; Императорская Медико-хирургическая Академия. – Москва : типография Августа Семена, 1844.
21. Соловьев С. Сочинения: В 18 кн. Кн.1: История России с древнейших времен. Т. 1–2. – М.: Голос, 1993. – 768 с.
22. Історико-правова природа становлення правового регулювання прав стягувача у виконавчому провадженні: Роз'яснення Мін'юсту України від 13.01.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0011323-ll>.
23. Гуз А. Історія держави і права України. Джерела права періоду Київської Русі: Навчальний посібник / Упорядкування і наукові коментарі А. Гуз. – К.: КНТ, 2007. – 72 с.
24. Щербак С. Адміністративно-правове регулювання виконавчого провадження в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / С. Щербак; Національна академія наук України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2002. – 218 с.
25. Мартысевич И. Псковская судная грамота: Историко-юридическое исследование / И. Мартысевич; отв. ред. П. Галанза. – М.: Изд-во Московского государственного университета, 1951. – 208 с.
26. Ткачук В. Історичні аспекти (порівняльний аналіз) вирішення проблем виконання кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі [Текст] / В. Ткачук // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 7. – С. 26–29.
27. Грамоты Великого Новгорода и Пскова. М. – Л.: Изд-во АН СССР, 1949 – 408 с.
28. Самохвалов С. Судебные приставы допетровской Руси (Очерк истории развития института судебных приставов в XII – XVII вв.) / С. Самохвалов. – М.: Высшая школа, 2002. – 87 с.
29. Валеева Р. Органы исполнения судебных решений по советскому гражданскому процессуальному праву: дис. ... канд. юрид. наук. – Л., 1961. – 23 с.
30. Пастухов В. История законодательства об исполнении судебных решений в Украинской ССР [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. / В. Пастухов; Киевский гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – М., 1970.
31. Тихомиров М. Пособие для изучения Русской правды / М. Тихомиров. – М.: Издательство Московского ун-та, 1953. – 192 с.
32. Вайнштейн Г. Служба судебных приставов в дореволюционной России / Г. Вайнштейн // История государства и права. – 1999. – № 4. – С. 2–4.
33. Двинская уставная грамота // Российское законодательство X – XX вв.: в 9 т. Т. 1. Законодательство Древней Руси. – М., 1984. – С. 210–212.
34. Новгородская судная грамота // Российское законодательство X – XX вв.: в 9 т. Т. 1. Законодательство Древней Руси. М., 1984. – С. 300–308.
35. Памятники русского права. Вып. 2. Памятники права феодально-раздробленной Руси. XII – XV вв. / Сост. А. Зимин; под ред. С. Юшкова. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1953. – 442 с.
36. Захаров В. Институт судебных приставов в дореволюционной России, 1864–1917 гг.: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / В. Захаров. – Москва, 2000. – 227 с.